

EL MUSEU A L'AULA

FLAMES A LA FRONTERA

CATALUNYA I LA GRAN GUERRA

Exposició al Museu d'Història de Catalunya
Fins al 18 de novembre de 2018

 Museu d'Història
de Catalunya

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

EL MUSEU A L'AULA

FLAMES A LA FRONTERA

CATALUNYA I LA GRAN GUERRA

La Gran Guerra va modificar el continent europeu i una part significativa del món. Es va iniciar a l'agost del 1914 i va acabar amb la vida de més de vuit milions de soldats i un ingent nombre de civils. L'Estat espanyol es va mantenir neutral durant tota la contesa. No obstant això, a la Catalunya de la Mancomunitat acabada de néixer i amb Barcelona com a epicentre, el conflicte va tenir conseqüències sobre el conjunt de la societat: va afectar l'economia, la política, la cultura i la premsa diària, que, al seu torn, va ser objecte de pressions diplomàtiques i propagandístiques. En l'ordre internacional, la simpatia aclaparadora dels catalans pels aliats es va manifestar a través de l'allistament de voluntaris a la Legió estrangera francesa, un gest que a Catalunya assoliria un caràcter mític.

Arran de la commemoració del centenari del final de la guerra, l'exposició detalla els vessants principals de l'impacte del conflicte sobre una Catalunya oficialment neutral, i mostra les memòries plurals d'aquesta guerra que han perviscut fins avui. Des del rebuig a la guerra fins a la reivindicació dels voluntaris catalans, la construcció de les memòries ha evolucionat segons el context polític i en relació amb les idees de Catalunya i d'Europa que s'han volgut projectar. En aquest sentit, Catalunya, malgrat la seva neutralitat, també té els seus records col·lectius de la guerra, uns records que ens alerten i ens haurien de prevenir davant dels conflictes i les amenaces del segle XXI. Fa un segle les flames eren a la frontera; avui, encara en veiem el fum.

El projecte didàctic **FLAMES A LA FRONTERA. Catalunya i la Gran Guerra**

neix amb la voluntat d'acostar l'exposició temporal del Museu a l'aula tot i que pot treballar-se al marge de l'exposició o sense necessitat de visitar-la.

El material didàctic que teniu a les mans està destinat especialment a l'educació secundària, tot i que a primària es pugui fer servir, amb l'objectiu principal de proporcionar un recurs educatiu suficientment ampli i atractiu com per a treballar qüestions i temàtiques diferents. A més, considerem que aquest material permet una sèrie de propostes didàctiques que ens poden acostar passat i present, i així anar teixint fils en la nostra història. Pensem que aquest material que us oferim és molt ric en la seva potencialitat didàctica ja que permetrà a l'alumnat entrar en contacte amb multiplicitat de fonts i aproximar-se al fet històric des d'una altra mirada.

Com i què podem treballar?

Les propostes que configuren aquest projecte didàctic estan pensades per tal que puguin ser treballades en diversos moments de la fase d'aprenentatge dels temes vinculats a la Primera Guerra Mundial. En aquest sentit, ens pot servir per introduir un tema, per il·lustrar-lo mentre l'estem desenvolupant o per concloure'l. Des dels serveis educatius del Museu d'Història de Catalunya ja fa temps que treballem per potenciar el paper actiu de l'alumnat que visita les nostres sales. Pensem que si els deixem investigar, manipular i expressar-se el seu contacte amb la història esdevé més motivador i, per tant, el seu grau d'aprenentatge pot ser diferent. El material que teniu a les mans, segueix aquesta línia de treball que impregna les activitats del Museu i per això no trobareu una proposta tancada o estàtica sinó que us animem a llegir i desenvolupar aquells eixos que s'adeqüin a les vostres necessitats o interessos. Ens hem decantat per presentar-vos una proposta centrada en treballar a partir de cinc eixos metodològics vinculats a la didàctica de la història que permetin una certa llibertat d'execució i que per tant siguin més fàcilment adaptables a la realitat de qualsevol dels centres. Per cada un dels eixos, us exemplificarem dues propostes, una vinculada a la I Guerra Mundial i l'altra centrada en la contemporaneïtat dels alumnes.

EIX 1

EL TREBALL AMB LES FONTS PRIMÀRIES. ELS ALIADÒFILS I ELS GERMANÒFILS

Per a poder abordar l'aprenentatge d'un fet històric pensem que és important proporcionar a l'alumnat el màxim de fonts possibles ja que d'aquesta manera es construeix una aproximació més holística al fenomen estudiat. És fonamental, doncs, que els alumnes puguin recórrer a diaris de l'època, setmanaris, cartes personals, fotografies, etc. per tal d'ampliar la informació sobre un fet històric.

Propostes de treball a tall d'exemple:

Els aliadòfils i els germanòfils

Tot i la neutralitat oficial espanyola propiciada principalment per un cert aïllament en el tauler internacional i la feblesa de l'exèrcit, el món intel·lectual i polític català es va acabar separant en tres blocs: l'aliadòfil, el neutralista i el germanòfil.

La proposta gira al voltant de l'anàlisi de tres fonts primàries molt concretes: el manifest «Amistad germano-española» que es va publicar a La Tribuna el 18 de desembre de 1915, el «Manifest dels Catalans», a favor dels aliats, publicat a L'Esquella de la Torratxa 26 de març de 1915 i el «Manifest dels Amics de la Unitat Moral d'Europa», del 27 de novembre de 1914, contra el trencament d'Europa.

Els trobareu en aquest [enllaç](#) al web.

Es tracta que els nois i noies facin d'historiadors i analitzin les fonts textuais. Podeu fer el treball per grups; en funció de la quantitat d'alumnes que tingueu, us proposaríem 6 grups per tal que puguin treballar amb més comoditat. D'aquesta manera, cada font és analitzada per dos grups i així es facilita la feina. Què declaren?

Quins són els motius que al·leguen? Què detallen? I un llarg etcètera de preguntes es poden desprendre del treball a partir d'aquestes fonts. Cal, a més, que inciteu a l'alumnat a buscar informació sobre els grups que hi donen suport, el mitjà de comunicació que es fa servir per publicar-ho, etc.

I tu, a qui dones suport?

Davant de qualsevol fet històric tenim moltes versions en funció dels interessos, de les inclinacions ideològiques, etc. Per això és important que ensenyem a l'alumnat a contrastar les fonts històriques i a mirar els fets des de múltiples punts de vista. Amb aquesta proposta, volem traslladar el posicionament davant d'un conflicte a l'actualitat. Es tracta que escolliu un conflicte actual i que dividiu la classe en tres grups: un de neutral i els altres dos a favor o en contra dels bàndols enfrontats. Cal que es documentin sobre l'origen del conflicte i l'estat actual d'aquest, cal que busquin els arguments d'uns i altres i finalment us animem que feu un debat a l'aula on els grups defensin les seves posicions amb arguments sòlids.

EIX 2

ALTRES FONTS PRIMÀRIES

Ja hem comentat que és important per abordar l'ensenyament i aprenentatge de qualsevol fet històric que fem servir una multiplicitat de fonts. És l'única manera de poder valorar diferents punts de vista i que la construcció de coneixement sobre el que estudiem sigui el més sòlida i fonamentada possible. Aquest esperit crític davant el passat ens ha d'ensenyar a ser crítics amb el present.

Propostes de treball a tall d'exemple:

Els corresponsals de guerra

Un altre tema a treballar al voltant de la Primera Guerra Mundial és la feina dels corresponsals de guerra, un ofici que neix precisament amb aquest conflicte. L'avidesa per conèixer les notícies que arribaven des d'Europa va fer que els diaris enviessin cronistes a diferents països. Això va anar acompanyat de la renovació del gènere periodístic: es diversifiquen els estils i les cròniques apareixen signades. Us proposem que treballeu a partir d'una mostra d'articles de diversos corresponsals que van escriure durant el conflicte. Trobareu aquest material en aquest [enllaç](#) al web. Posem també a la vostra disposició, per ajudar-vos a guiar la feina de l'alumnat, l'article del catàleg de l'exposició sobre aquest tema. D'aquests articles podem demanar als estudiants que es fixin en què destaquen, quina visió de la guerra donen, quina imatge es transmet dels corresponsals de guerra, etc. Un cop fet aquest anàlisi, que us proposem que sigui en petits grups, és important que ho poseu en comú i que es contrastin les diferents versions que s'expliquen en els articles que hauran analitzat els alumnes.

Ens convertim en corresponsals!

La realitat en la que estan immersos els estudiants és ràpida i en segons quins moments pot arribar a ser estressant a causa de la quantitat de coses que succeeixen, però sobretot degut a la rapidesa amb la que es propaguen les notícies i els fets. Us proposem que convertiu els vostres alumnes en corresponsals d'un fet important que estigui succeint a la vostra localitat. Es tracta que els demaneu calma per a poder analitzar primer el fet i després per a redactar-ne una crònica. Depèn del temps i els mitjans que vulgueu dedicar-hi, us podeu plantejar que la crònica tingui el format d'un reportatge radiofònic o audiovisual. És una proposta per treballar conjuntament amb altres àrees.

ALTRES FONTS

A banda d'altres formes de record, el cinema ha ocupat un paper cabdal en la construcció de la memòria de la Gran Guerra a casa nostra. Al llarg d'un segle, des de les primeres pel·lícules mudes que van condemnar el desastre de la guerra fins a les més recents que han posat en relleu valors universals com la pau, els nostres records col·lectius s'han bastit tant internacionalment com localment. Us proposem una selecció de pel·lícules sobre la I Guerra Mundial que recollim en l'apartat [Selecció de pel·lícules. Memòria col·lectiva de la I Guerra Mundial](#). Pot servir d'element introductori, però també podeu organitzar un debat partint dels temes que es plantegen.

Quines altres fonts podem consultar? En podeu trobar d'altres a l'apartat [Recursos complementaris](#).

EIX 3

L'EMPATIA HISTÒRICA

L'empatia és una habilitat cognitiva que té l'èsser humà que permet entendre els motius de les accions d'un altre ésser humà. Quan l'apliquem a la Història pot resultar molt afavoridora per al procés d'ensenyament i aprenentatge ja que beneficia a l'alumnat en la comprensió d'aquesta, tot ajudant-los a comprendre les accions dels homes i les dones del passat. En el moment que demanem als nois i noies que es posin en el lloc d'una altra persona i reflexionin sobre les decisions preses o les accions dutes a terme, estem possibilitant que es plantegin noves emocions o nous sentiments diferents als seus i, per tant, compregui millor el punt de vista de l'altre.

Propostes de treball a tall d'exemple:

Pipes of Peace (Pipes de Pau)

Us proposem que treballeu a partir de la treva de Nadal que es va fer el 25 de desembre de 1914 on els soldats de diferents bàndols van celebrar el Nadal tots junts. Paul McCartney va fer-ne una cançó titulada Pipes of Peace. Podeu treballar a partir de la lletra de la cançó, analitzar-la i a partir d'aquí anar desgranant-ne el significat. També hi ha un videoclip de la cançó disponible a *Youtube* que us pot ajudar a il·lustrar aquest treball inicial d'hipòtesis ([enllaç](#)). A partir d'aquí, us podeu endinsar en la descoberta de la treva de Nadal en sí a partir de diversos documents. El debat al voltant d'aquest tema pot ser molt interessant de realitzar amb l'alumnat: els soldats per a qui lluiten? Per a què? En contra d'alguna cosa o en contra d'algú? I un llarg etcètera que es pot plantejar a partir d'aquesta feina sobre l'empatia.

Lletra de *Pipes of Peace*. Paul McCartney.

I light a candle to our love
 In love our problems disappear
 But all in all we soon discover
 That one and one is all we long to hear
 All round the world
 Little children being born to the world
 Got to give them all we can till the war is won
 Then will the work be done
 Help them to learn (help them to learn)
 Songs of joy instead of burn, baby, burn, (burn, baby burn)
 Let us show them how to play the pipes of peace
 Play the pipes of peace
 Help me to learn
 Songs of joy
 Instead of burn, baby, burn
 Won't you show me how to play (how to play)
 The pipes of peace (pipes of peace)
 Play the pipes of peace
 What do you say (what do you say)
 Will the human race be run in a day (in a day)
 Or will someone save this planet we're playing on
 Is it the only one, (what are we going to do
 Help them to see (help them to see)
 That the people here are like you and me (you and me)
 Let us show them how to play (how to play)
 The pipes of peace (pipes of peace)
 Play the pipes of peace, ooh
 I light a candle to our love
 In love our problems disappear
 But all in all we soon discover
 That one and one is all we long to hear

Escrivim una carta a un soldat imaginari

Seguint la mateixa línia de treball, ens podem plantejar escriure una carta (o si l'alumnat està motivat, podem fer-ne una cançó), a un soldat imaginari d'algun conflicte actual. Ens cal plantejar què li diríem, què li volem preguntar, sobre què volem parlar, etc. És important, per tant, que abans de llençar-nos a escriure, ens endinsem en la descoberta del conflicte a estudiar.

EIX 4

LES MANIFESTACIONS ARTÍSTIQUES

Un dels aspectes importants en l'ensenyament i aprenentatge de la història és donar eines perquè l'alumnat sigui capaç de sintetitzar i comunicar els seus coneixements. Elaborar gràfics, taules, mapes, etc. pot ser de gran utilitat didàctica però sovint ens oblidem de la representació artística per a explicar un fet o un moment històric. Escriure un poema o un conte, pintar un quadre o plantejar una escultura al voltant d'un fet històric pot ser un exercici molt interessant que ajudi als joves a expressar els aprenentatges i al mateix temps treballi pel desenvolupament de la competència artística.

Propostes de treball a tall d'exemple:

Els artistes i la Gran Guerra.

L'exposició ens mostra alguns dels artistes impactats per la guerra i és que l'art sempre ha estat una manifestació d'un temps concret i per tant, recull totes les impressions d'aquest temps. Hi ha diversos artistes marcats per la Primera Guerra Mundial tant a nivell català com a nivell internacional. L'exposició ens mostra l'obra Àtila: Flors de sang, d'Apel·les Mestres o els cal·ligrames de Josep Maria Junoy. Les primeres avantguardes són un bon exemple i hi podreu trobar diverses obres per a ser treballades amb l'alumnat. Us proposem que escolliu una obra, ja sigui catalana o internacional, i l'analitzeu amb l'alumnat. Què ens explica, quins aspectes destaca, com podem veure que aquest artista està marcat per la guerra, què ens transmet...

Expressem a través de l'art.

Us proposem fer un treball en petits grups que passi per escollir un conflicte actual. La proposta és el conflicte siríà però pot ser el que considereu. Cal buscar informació amb l'alumnat i a partir d'aquí crear la pròpia representació gràfica. Podem fer cartells, còmics, quadres, contes, poemes, escultures, etc.

EIX 5

LA RECERCA

L'últim eix de propostes didàctiques podríem dir que vehicula tot el que hem desenvolupat en els anteriors ja que es tracta de generar recerques a partir del tema estudiat. En aquest sentit, podem plantejar treballs al voltant de fonts orals, de fonts primàries d'altres naturalses, de transformacions de paisatge, etc. I, sobretot, podem plantejar recerques a partir de les inquietuds plantejades per l'alumnat després d'haver visitat l'exposició del museu o d'haver estudiat el tema a l'aula. En pràcticament totes les propostes anteriors caldrà desenvolupar recerques per aconseguir finalitzar les activitats.

Propostes de treball a tall d'exemple:

Les dones i la guerra.

Sovint, tenim una tendència a explicar la història des del punt de vista masculí i sobretot si es tracta de fets bèl·lics. Els homes prenen el protagonisme perquè acostumem a parlar d'exèrcits i aquest és un món essencialment masculí. Amb tot, les dones també en són protagonistes i en pateixen les conseqüències. Us proposem, per tant, que feu un treball de recerca sobre el paper de la dona durant la Primera Guerra Mundial perquè suposa un punt d'inflexió en la reivindicació dels seus drets. Trobareu material de l'exposició en aquest [enllaç](#).

L'impacte local de la guerra

La història local ens permet estudiar la vida quotidiana dels habitants del nostre municipi i l'impacte de fenòmens globals, com la I Guerra mundial, a nivell local. És un bon punt de partida per fer un treball, a la vegada que pot despertar l'interès de l'alumnat pel passat, descobrint elements que tenen al seu entorn. L'exposició *Flames a la frontera* mostra com algunes poblacions catalanes van viure un creixement espectacular del sector del tèxtil,

mentre que indústries com la del vi i el suro en van resultar durament perjudicades; altres van rebre l'impacte de l'arribada de repatriats o, a la inversa, com ciutadans estrangers van veure's obligats a tornar als seus països. Rastregeu en la història del vostre municipi petits fets com aquests que estan vinculats al conflicte o l'impacte de la grip espanyola que, a Catalunya, va arribar amb força durant l'estiu de 1918.

«Llovían los pedidos muy superiores a nuestra capacidad productora [...] Se puso en movimiento toda la maquinaria de que disponíamos, se resucitó el antiguo telar de mano, que se había arrinconado [...] De esta manera la producción adquirió proporciones desmesuradas»

Pedro Gual Villalbí, *Memorias de un industrial de nuestro tiempo*

«En plena primera guerra europea, les dificultats, sobretot econòmiques, eren excepcionals. La guerra havia tancat les fronteres i no sortia ni un tap a l'estranger. No hi havia feina»

Josep Pla, *El meu país. Obra completa VII*

Voleu participar en un projecte de recerca en curs?

Us proposem que contribuïu a completar una recerca que han emprès en Francesc Montero i en Maximiliano Fuentes, comissaris de l'exposició *Flames a la Frontera*: un mapa que recull els canvis en el nomenclàtor i l'espai públic vinculats a la fi de la guerra. Es tracta d'estudiar si el nomenclàtor del vostre municipi té o ha tingut algun espai vinculat amb la I Guerra Mundial.

Si ens ajudeu, el resultat de la vostra recerca serà inclòs en un mapa interactiu que s'anirà ampliant amb la informació que anem rebent. Trobareu tota la informació en aquest [enllaç](#).

Material complementari

[Cronologia I Guerra Mundial](#)

[Diaris i revistes catalans a principis del segle XX](#)

[Biografies de corresponsals de guerra catalans a la I Guerra Mundial](#)

[Biografies de voluntaris catalans a la I Guerra Mundial](#)

[Selecció de pel·lícules. Memòria col·lectiva de la I Guerra Mundial](#)

[Videojocs amb la Primera Guerra Mundial com a rerefons](#)

Bibliografia

Castellví, Josep Maria i Guarro i Safont, Josep (2005). *La guerra secreta del Mediterrani: submarins alemanys i vaixells aliats a la costa de Tarragona (1914-1918)*. Lleida: Pagès Editors.

DD. AA., "L'impacte de la Primera Guerra Mundial a Catalunya". *Afers. Fulls de recerca i pensament*, dossier monogràfic, n. 89, 2018.

DD. AA. (2018) *Flames a la frontera. Catalunya i la Gran Guerra*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Esculies, Joan; Martínez Fiol, David (2014). *12.000! Els catalans a la Primera Guerra Mundial*. Barcelona: Ara Llibres.

Fuentes Codera, Maximiliano (2014) *España en la Primera Guerra Mundial. Una movilización cultural*. Madrid: Akal.

Fuentes Codera, Maximiliano (2016) *La Gran Guerra a les comarques gironines: l'impacte cultural i polític*, Girona: Diputació de Girona

García Sanz, Fernando (2014). *España en la Gran Guerra: espías, diplomáticos y traficantes*. Barcelona: Galaxia Gutenberg.

González Calleja, Eduardo i Aubert, Paul (2014). *Nidos de espías. España, Francia y la Primera Guerra Mundial, 1914-1919*. Madrid: Alianza.

Montero, Francesc (a càrrec de) (2017). *Mig Europa cau. Impressions de Josep Pla sobre la Gran Guerra*. Amb textos d'Anna Aguiló, Maximiliano Fuentes, Joan Safont, Xavier Pla, Miquel Martín i Jordi Amat. Palafrugell: Fundació Josep Pla.

Navarra, Andreu. (2016) *Aliadòfils i germanòfils a Catalunya durant la Primera Guerra Mundial*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Romero Salvadó, Francisco (2002). *España 1914-1918. Entre la guerra y la revolución*, Barcelona: Crítica.